

RÉGI LEVELEK.*

AXVIII-ik század, valamint századunk eleje, tudvalevőleg egészben véve kedvezett az írói individualitások szabad fejlődésének. A társadalom minden egyéb rétege Európaszerte, az egy Angliát kivéve és kivéve néhány esztendő a francia nemzet történetéből, kisebb-nagyobb mértékben le volt nyűgözve. Az íróknak, a maguk szellemi respublikájukban, sok minden volt szabad; kivált egymás között. Sőt egymás között talán minden, kezdve az erkölcs elleni lázadástól egészen a politikai revolúcióig. Utóbbi persze csak négy szem közt, gondosan elrejtegetendő levelekben, melyeket egy néma fiók sirja fedett, hol a revolúció perce bizvást kitörhetett, — nem tett senkiben kárt.

Csak beszélni, nyíltan mozogni nem volt szabad. De az ember Hugo Grotius szerint *proprium sociale*, társas állat és gondolatait, ötleteit szereti, sőt kénytelen közleni a világgal, embertársaival. S azon időkben, midőn a cenzura bölcs intézménye egyaránt vette védszárnyai alá a lángész saslelkét s az apróbb tehetségek ökörszemröpdeléseit, ez időkben sok minden volt, mi a hivatalos könyvkéziratból viasszaszorult az író tollába, hogy aztán később szétfreccsenjen apró vonásokba, ötletekre oszolva, egy nagy munka helyett számtalan szétfutó levelekben.

* *Kazinczy Ferenc utazásai.* Új lenyomás. Pest, kiadja Ráth Mór. 1872.

Kazinczy Ferenc és Guzmics Izidor közti levelezés 1822-től 1831-ig. A pannonhalmi könyvtár kéziratgyűjteményében levő eredeti levelek után közli Gulyás Elek, a sz. Ben.-rend tagja. Második kiadás. Pest, 1873. Aigner Lajos.

Egyrészt ebben vélem látni magyarázatát, hogy a múlt században, de meg századunk elejétől Európa minden országából annyi figyelemre méltó munka jó napfényre, egy egész könyvtár, mely nem áll csak magánlevelekből. Kivált Németország klasszikus földje ennek az óriási levéllitteraturának. Én mindig a félelem egy nemével tekintettem azokra a hatalmas quartkötetekre, melyeket Goethe, Schiller, Wilhelm von Humboldt, Bunsen, Schleiermacher, Varnhagen von Ense stb. összeleveleztek s a melyekben csakugyan az irodalomtörténeti érdeken kívül még oly sok absolute tanulságos s élvezetes foglaltatik. Én mindig azzal vigasztaltam magam, hogy befejezett műveikben még jóval több a tanulság s élvezet és vajmirikán bolygatám hátrahagyott leveleiket.

De ez elsőrangú szellemeken kívül még egész légiója a német szellemarisztokráciának pusztán leveleiben adott formát szelleme benső munkájának. S itt mindenekfelett az asszonyok tündökölnék: Rachel, Bettina von Arnim, Dorothea, a Schelling neje és még annyi más. A ki ráér e levelekbe bepillantani, eredeti, magas röptű, mely műveltségű lelkeket ismer meg, bár telve tulzásokkal, excentricitásokkal, sok beteges érzélgéssel és ferde álpáthosszal. A kort azonban jobban jellemzik, mint akármely történet, vagy speciális korrajz. E női levelekben mennyi minden foglaltatik, mit nagy, nyilvánosságra szánt könyvben író mai napig sem írna, akkor pedig írnia nem lett volna szabad.

De e sűrű levélírásnak van még egy, hogy úgy szóljunk közgazdasági indoka is. Az emberek csak igen nehezen jöhettek össze. Hetek utja volt (és még csak három-négy évtizede), mi ma napoké. S Európában az élet elég csöndesen folyt. A politikai nyomás bizonyos tekintetben idilli állapotokat teremtett. Az emberek egészben véve nyugodtabban, csöndesebben éltek és kényelmesen reáértek hosszú levelek írására. De e külső momentumnál, — melyet mindamel-

lett a számításból kifeledni nem szabad,— van egy még sokkal bensőbb és határozóbb. A politikai, gazdasági, szociális élet e renyhe nyugalmában az egyén mind hajlandóbbá lön önnön magával foglalkozni. Az énje fölötti tépelődés körja még a legegészségesebb lelkeket is megszállá; és hogy e kör mily tulzásokig fajult, hogy kivált az írói világ mily önző érzelmi szofisztikával kezdé boncolgatni szubjektivitásának minden mozzanatát, mi sem örökíté meg jobban, mint éppen ezek az áradozó, bőbeszédű levelek.

Idők és emberek e tekintetben nagyot változtak, nálunk, Németországon s Európaszerte mindenütt. Ha egy rokon lélek lakik az ország másik sarkában, sokkal hamarább ülünk vasutra, semmint hosszú korrespondenciára adnók fejünket. Az idő drága lett, time is money; a kör sokoldalú, megfeszítő követelményekkel lép föl minden irányban; az író szellemi dolce farniente-je megszűnt; a külvilág ezer új jelensége és munkája az embert elvonja önnönmagától; cselekvő részvétele nyílt a politikai és társadalmi élet ezernyi águ feladatai között; a sajtó és irodalom mai nap oly rohamos szellemtelegráfja folyton közvetít a szellemek között és írásra ha ideje marad, az kisebb, vagy nagyobb mérvű, de rendszeres munkává növi ki magát. És ha mindamellett a postai forgalom oly óriásivá, lön az inkább onnét ered, hogy a közművelődés terjedésével száz ember ír egy-egy rövid levelet; nem úgy, mint hajdanában, mikor egy-egy ember irt száz hosszut.

Nem mondjuk, hogy ez a mi állapontunk felelne meg az ideálnak. Egyszerűen konstatáljuk tényét; bár annyi áll, hogy a régiebbért nincs okunk rajongani.

Messze elkalandoztunk ama régi levelektől, melyeket e sorok folyamában ismertetni, vagy inkább íróik személyiségéről és koráról egyet-mást elmondani szándékunk. De a mondottakban sok van, a mi ezekre is vonatkozik. Az általános vonásokból sok reáillik Magyarországra és azon korbéli íróira. Reáillik kivált a

modorban. De e magyar levelek egyben mégis lényegesen különböznek a fentebb említettektől. Van reális történeti értékük; volt tényleges kihatásuk; egy nagy ember és nagy hazafi kezeiben eszközök voltak, az irodalmi, nemzetiségi agitáció eszközei, midőn első látszatra öncéllal bírnak mint az írás művészetének példányképei, vagy írójuk költői, mondhatnók, néha lyrai ömlengései.

S ez az, a mi oly igen értékessé teszi a magyar irodalom a régi leveleit. Kevésbé eszmedusak, mint a külföld nagy költőinek, íróinak levelei. A forma nem oly művészi; érzés és eszme gyakran naiv, gyakran tulzó. Bár a nyelvnek, mely e levelekben talán először igyekezett megoldani a művészi könnyed folyás nehéz feladatát, éppen e kiforratlan, küzködő, ujdon fordulataiban van egy kimondhatatlan báj; a tartalomban egy sajátos eredetiség vegyüléke a világirodalmi műveltségnek s a zempléni nemes ember, vagy a pannonhalmi barát ábrándos, csapongó gondolkozásának.

De míg a német és francia ebbeli levelek legfőlebb egy-egy hirneves alak külső vagy benső életének részleteivel ismertetnek meg, s érdekek s értékük e szerint természetes határát leli ott, hol az egyéni élet részletei iránt az érdek megszűnik: addig a magyar levelek beszélnek oly emberekről, kiknek élete és munkája döntőleg belejátszott a magyar nemzet és nemzetiség lételébe; kiknek irodalmi munkássága, nyelvújítása egyáltalában a legnagyobb mozgalom és nemzeti tett volt, mely a múlt századi ujjaébredés és Széchenyi István gr. fellépése között, tehát egy félszázad lefolyása alatt folyt és történt; és végre a mit kifeledni nem szabad, e levelek erednek férfiaktól, kiknek hatásra, céljaik kivitelére más eszköz nem is igen állott rendelkezésére, mint az irodalmi agitáció leghatásosabb, mert egyén szerint módosuló eszköze — a levél.

S e férfiakkal feltárul előttünk a régi, ma már végkép letűnt Magyarországnak, a maga társadalmi nyomorúságai-
val, kultúrai kezdetlegességével, lassu

ébredési mozdulásaival s azon titkos, de
mindent átható bánattal, mely e nemzet
tragikus balsorsával nehezedék reá.

Lapozzuk e leveleket.

(Második közlemény következik.)

LÁNCZY GYULA.
